

De Heraut

van de

Gereformeerde Kerken in Nederland.

Het auteursrecht van den inhoud van dit blad wordt verzekerd overeenkomstig de wet van 28 Juni 1881 (Staatblad N°. 124).

Zondag 10 Januari 1897. N°. 994.

Dit blad wordt geregeld des Vrijdags aan de geabonneerden verzonden. Bijdragen van medewerkers, ingezonden stukken en alles wat verder den inhoud van dit blad betreft, te adresseren aan de REDACTIE. Abonnementen en Advertenties aan den Uitgever J. A. WORMSER, Bureau N. Z. Voorburgwal 44, te Amsterdam. Inzendingen die later dan Donderdag 's namiddags te 12 uren worden ontvangen kunnen voor het nummer van die week niet meer in aanmerking komen.

Abonnementenprijs franco aan huis, per drie maanden f 1.20. Afzonderlijke nummers aan het Bureau 10 Cent. Abonnementen worden aangenomen door alle Boekhandelaars, Postdirecteuren enz. en aan het Bureau te Amsterdam. Advertentieprijs van 1 tot 6 regels 90 Cent; voor elk regel meer 15 Cent. Aanvragen en vermelding van afdeelingen en Verlagen van Vereenigingen 10 Ct. p. regel.

Van de gemeene Gratie.

TWEEDE STUK.
XV.

Want de kinderen deser wereld zijn voorzichtig; dan de kinderen des lichts, in hun gelucht. Luk. 16: 8A.

Lezing en herlezing van Romeinen één wettigt alzoo metterdaad den indruk, dat Paulus het oog heeft op een zich terugtrekken van de „gemeene gratie“ in drie onderscheidene stadiën; een punt dat thans nog nader dient toegelicht.

Gelijk reeds is opgemerkt, vermeldt de apostel niet één, maar tot driemaal toe, in vs. 24, in vs. 26 en in 28, het feit, dat God de volkeren, of wil men de Heidenen, „heeft overgegeven“. Reeds op zichzelf weersprekt hij hierdoor ten stichtheit de vooraf in onze eeuw in zwang gekomen voorstelling, alsof de Heidenen allengs uit zeer grove tot minder grove, en meer verrijnde afgoderij, en aldus tot eenigszins zuiverder godsdienstvorm zouden zijn opgeldommen. Er heeft volgens de Heilige Schrift geen vooruitgang, maar steeds achteruitgang plaats gegrepen. De „gemeene gratie“ is, wat haar diepste werking betreft, gaandeweg niet uitgebreid, maar ingekrompen. God heeft de Heidenen volkeren niet nauwer tot zich getrokken, en inniger aan zich verbonden, maar ze allengs zoo meer in hun eigen verkeerd zinn overgegeven. En dit „overgeven“ nu van de volkeren in hun eigen verkeerd zinn, dat thans nadere toelichting vereischt, schijnt in drie trappen te hebben plaats gegrepen, en wel 1°. door de vervalsching van hun verhouding tot God, 2°. door de vervalsching van hun verhouding tot elkander, en 3°. door de vervalsching van hun verhouding tot zichzelf.

De oorzaak dat God zijn gemeene gratie inperkt en de volkeren overgaf, stelt Paulus in hun afgoderij. Ze hebben de „heerlijkheid des onvergaderlijken Gods“ veranderd in de gelijkenis eens beelds van een verderfelijken mensch, van een vogel of van een ander dier.

Dat was de wortel van alle kwaad. De overtreding van het eerste gebod leidde, gelijk we een vorig maal reeds zagen, tot de overtreding der negen andere.

Al bedoelde toch deze afgoderij oorspronkelijk niet anders, dan, om gelijk te Dan en te Bethel, den waren God in een beeld of in een zinnebeeld te aanbidden, feitelijk leidde alle Godsverering onder beelden dienst er toe, om de Godsverering ongeschied te maken, en ten slotte de aanbidding van den levenden God op het stomme beeld over te brengen.

Dit nu heeft, onder Gods rechtvaardig oordeel, tot de eerste inperking der gemeene gratie geleid, doordien allereerst de verhouding waarin de mensch tot zijn God stond, in den dienst zelve van dien God vervalscht werd. Dit feit wijst Paulus hiera aan, dat ze toen begonnen zijn „hun lichamen onder elkander te ont-eeren“. Iets wat kennelijk doelt op de schandelijke ontuchtigheden die, met name in Azië, in den eeredienst van de afgoden werden

ingevoerd. De leidende gedachte namelijk in allen eeredienst is, dat ge aan uw God het beste moet toewijden, en voor hem moet prijsgeven wat u het dierbaarste is. Zoolang nu de eeredienst geestelijk blijft, kan dit niet op doolpaden leiden. Maar gijdt men eenmaal van dit geestelijke standpunt af, dan is het volkomen begrijpelijk, dat men bv. zeggen gaat: „Het dierbaarste wat ik heb, is mijn kind, dus moet ik mijn kind gode toewijden“, en aldus, door deze gedachte misleid, zijn kind aan den Moloch offeren en in den kopere buik van den Moloch laat verbranden. Maar even verstaanbaar is het dan ook, dat een jonge vrouw op gelijke wijze zegt: „Het kostelijkste wat ik heb, is mijn maagdelijke eere“, en hierop afgaande, in den tempel van haren afgod hare maagdelijke eere, dien afgod ten prijs, opoffert. Zoo is het dan ook geschied, en in dien ten dienste als van Baal Peor was het tot wet geworden, dat de jonge vrouw op die wijze, door zoo zedeloze daad, haar eerbied voor haren afgod had te betoonen. Een vermenging van geest en vleesch, die de verhouding waarin ook de Heidenen zich nog altoos tot God poogden te plaatsen, noodzakelijk geheel vervalschen moest. Een geheel uitwischen van de grenzen die het heilige en het onheilige vaneen scheiden. Meer nog een kwaad, waarvan, helaas, ook onder de Christenen de boze herhaling in de Wederdooperij voor drie eeuwen gezien is, en dat zelfs nu nog, hier en daar, gelukkig niet dan in zeer geïsoleerde gevallen, ook in ons land te betreffen valt.

Uit deze eerste vervalsching is toen een tweede vervalsching voortgevloeid, de vervalsching namelijk van de verhouding tusschen mensch en mensch, de vervalsching onder deze volkeren van der menschen onderlinge verhouding, en wel bepaaldelijk naar het geslachtsonderscheid. Deze verhouding ligt gegrond in de scheppingsordinaantie, dat de mensch zal zijn man en vrouw. Het is zoo, we staan ook in allerlei andere betrekking tot elkander; maar toch de splitsing van ons wezensoort in de twee geslachten is en blijft de fundamentele onderscheiding, waarop heel onze maatschappij rust. Geen dieper bederf daarom van heel de maatschappij dan waar deze door God gefundeerde oorspronkelijke onderscheiding en verhouding miskend en vervalscht wordt. En toch, waar eenmaal afgoderij en ongeloof den dienst van en het geloof in den waren God verdringen, volgt als noodzakelijke straf de vervalsching ook van deze onderlinge verhouding tusschen mensch en mensch. Paulus duidt dit in vs. 26 aan, als hij zegt: „Hierom heeft God hen overgegeven tot oneerbare bewegingen, want ook hun vrouwen hebben het gebruik volgens de natuur veranderd in het gebruik tegen de natuur, en zoo deden insgelijks hare mannen. Iets waarbij men wel in het oog houde, dat dit vreeselijke kwaad destijds bij de meest ontwikkelde volken, en met name in hun meest ontwikkelde kringen derwijs was voortgewoerd, dat niemand er zich meer over schaamde, maar ieder er openlijk voor uitkwam. Voorgekomen is deze gruwel zeker in alle eeuwen, en ook in Christenlanden, maar dan ten minste door de publieke conscientie

steeds zoo scherp gewaakt, dat de schul-dige vluchten moest of zich het leven benam, zoodra het uitkwam. Destijds daarentegen was het een modekwaad, waar niemand meer kwaad in zag. En hoe ook dit boze kwaad principieel met het ongeloof saamhangt, blijkt wel het best hieruit, dat ook thans, uit ongeloofvigen kring, weer een boek het licht zag, waarin deze gruwel nogmaals bepleit en aanbevolen wordt. Ook nu weer gaat het naar den regel van Rom. 1: 26. Als de volken God verlaten, geeft God hen ook in dezen gruwel over.

En daarna eindelijk volgt dan het derde stadium van inkrimping der gemeene gratie, in vs. 28 aangegeven, en dat zich ten slotte kenmerkt door vervalsching van de verhouding, waarin de mensch tot zichzelf staat, d. i. in de vervalsching der conscientie, gekenmerkend in deze woorden: „die niet alleen deze dingen doen, maar ook een twelgeval hebben in degenen die ze doen.“

Er ligt ook tusschen dit en het vorige stadium een overgang, zij het al dat deze niet principieel is. Paulus wijst er namelijk eerst in vs. 29, 30 en 31 op, hoe de vervalsching van het geslachtsleven een algeheele verwoesting van het zedelijk saamstel der maatschappij na zich sleept: Schending van het recht, schending van den echt, bederf van het humeur, geldzucht, boosaardigheid, nijd, moord, twist, bedrieg, kwaadaardigheid, laster, achterklap, spottend met het heilige, smaadtaal, hoovaardij en trots, boze verzinning, ongehoorzaamheid, dwaasheid, schending van belofte, gemis aan de liefde, die zelfs het dier nog kent, hardnekkige onverzorgelijkheid en ontentenis van alle ontferming; een zonde-lijk, die men niet genoeg aan de volkeren voor kan houden. In dit alles ligt echter nog niets uitgesproken, dan dat het saamstel der maatschappij, eenmaal in het fundament van het geslachtsleven vervalscht, noodzakelijkerwijs, uit al zijn voegen wordt losgeworteld. Het geldt bij dit alles hetzelfde kwaad, alleen in de gevolgen onderscheidenlijk uitkomende. Maar tot een nieuwe ontwikkeling komt het bederf daardoor, dat ten slotte niet alleen de schaamteweg, maar ook de conscientie geheel vervalscht wordt, en dat op zulk een manier, dat men in het kwaad gaat roemen, en zich in het zien van het kwaad gaat verheugen. Dat is de duivelsche trek. Niet vallen en bezwijken uit zwakheid, maar uit lust er aan, ook waar men er zelf geen genot of voordeel mee beoogt; enkel uit vreugde dat het kwaad geschiedt.

Deze drie stadiën doorloopt de inkrimping der gemeene gratie. Dan kan ze niet verder terug, tot ze eens geheel weggaat, en de mensch der zonde, de zoon des verderfs openbaar wordt, die het kwaad in zijn eigen persoon als goddelijk goed zal doen aanbidden. Het orgaan van Satan persoonlijk zich als God plaatsende op den troon. Doch hierover handelen we nader in de drie volgende artikelen. Thans zij er alleen nog aan herinnerd, hoe deze terugtrekking der gemeene gratie niet bij alle volken tegelijk alzo plaats grijpt, maar bij elk volk onderscheidenlijk en op zijn tijd. In de dagen toen Paulus ons deze terugtrekking der gemeene

gratie in het Romeinsche rijk teekende, stond, gelijk we reeds opmerkten, het zedelijk leven bij onze Germaansche voorvaders nog op ongelijk veel hooger trap, en later zijn de Noord-Europeesche volken meerendeels door hun overgang tot het Christendom voor het afglijden in deze diepte der boosheid bewaard. Doch zeker is het, dat ook de volkeren van Europa boven de Alpen deze zelfde ontzettende stadiën van zedelijk verval en bederf te gemoet gaan, indien de toongevende klassen volhouden in haar afval van den levenden God, en niet aflaten van haar poging, om den Heidschen geest van het Romeinsche keizerrijk, in de ontwikkeling der wijsbegeerte, in de kunst en in de algemeene levensopvatting, weer voor den Christelijken geest in de plaats te brengen. De Descendens-theorie die onlangs uit Berlijn op de natien werd toegepast, geeft op zoo droeven afloop der historie reeds het voor-spel. Wordt dan ook de ontkenning niet gestuit, dan moeten gelijke oorzaken ook nu weer tot gelijke gevolgen leiden, en zal God ook de Germaansche volkeren ten slotte overgeven in hun eigen verkeerd zinn, om elk van de drie principiele verhoudingen des levens te vervalschen. De voortte-kenen kondigen er zich reeds van aan.

Nu lette men er intusschen wel op, dat de gemeene gratie volstrekt niet alleen daar werkt, waar de particuliere genade ontbreekt, maar dat zij evenzoo zich uitstrekt tot dat deel des menschenlijken levens, waar zich de particuliere genade verheerlijkt. Laat ons, om de tegenstelling duidelijker te houden, ook thans alleen Israël tegenover de heidenwereld mogen plaatsen. De toepassing ook op de Christen-natien zou voornamelijk te ingewikkeld zijn. De tegenstelling daarentegen tusschen Israël en de volkeren is scherp begrensd, aan ieder bekend, en principieel uitkomend. In Israël werkte de particuliere genade, in de volken werkte ze niet. Nu mag dit echter nooit zoo verstaan, alsof de gemeene gratie destijds uitsluitend onder de volkeren uitging, en alsof in Israël niets anders werkte dan de particuliere genade. Wie het zoo verstand, zou toonen niets van Israëls geschiedenis, noch ook van het werk der Openbaring Gods in Israël te begripen. Men versta toch wel, dat het grooter deel der Joden, eeuw in eeuw uit, geestelijk buiten de particuliere genade stond, meest zelfs zich in afgoderij verliet, en wegstreefde met een onbesneden hart. Maar ook afgezien hiervan is het door en door verkeerd, om de particuliere genade zich voor te stellen, als iets, dat naast de gemeene gratie stond of er voor in plaats komt. Integendeel, de particuliere genade onderstelt juist altijd de gemeene gratie, en het aanwezig zijn der gemeene gratie is de noodzakelijke voorwaarde, waaronder alleen een werking van de particuliere genade kan plaats hebben. Zonder de gemeene gratie ware alle werking der particuliere genade eenvoudig ondenkbaar. Ook bij Israël moet ge u dus die gemeene gratie wel terdege als een der grondslagen van het volksleven denken. Op den wilden stam van het zondige menschenlijke leven kon de particuliere genade niet geënt wor-

den, tenzij die wilde stam eerst door de gemeene gratie besnoeid werd.

In verband hiermee bestaat er dan ook slechts schijnbaar tegenspraak tusschen de zoo pas gegeven voorstelling, en het woord uit Lukas 16: 8, dat we boven dit opstel schreven: „De kinderen der wereld zijn voorzichtig in hun geslacht dan de kinderen des lichts.“ Geen twijfel toch of deze voorzichtigheid van de kinderen der wereld is mede een vrucht van de gemeene gratie, en feitelijk wordt hier dus uitgesproken, dat de gemeene gratie veel krachtiger onder de kinderen der wereld werkt dan onder de kinderen Gods. En dit nu zoo zijnde, ontvangt men allicht den indruk, alsof bij Israël, dat zijn toch „de kinderen des lichts“, de gemeene gratie, zoo ze al niet uitbleef, dan toch van minder aanbelang was. Iets wat daarom te meer met onze voorstelling strijden zou, overmits wij juist stelden, dat de gemeene gratie de noodzakelijke onderstelling is, die aan alle particuliere genade voorafgaat.

Over deze schijnbare tegenspraak mogen we alzoo niet heenglijden. De juiste stand der zaak behoort te worden toegelicht.

En dan ligt de oplossing ook van deze schijnbare tegenspraak in de onderscheiding tusschen de tweecrli werking der gemeene gratie, waarop we reeds wezen: enerzijds op het zedelijk-godsdienstige, en anderzijds op het verstandelijk-artistieke terrein van ons menschenlijk leven. Want wel is onze ziel één, en vormen eerst alle levensuitingen saam ons menschenlijk leven in zijn volheid, maar telkens zien we toch voor oogen, hoe lang niet bij alle menschen elke uiting van het leven tot gelijke ontwikkeling komt. Hoezeer ook aan elk menschen kunstzin door God is ingeschapen, blijft toch het feit onloochenbaar, dat tal en tal van anders lofwaaige en soms zelfs ontwikkelde menschen, dien kunstzin eer verstoemt dan verscherpt hebben; terwijl anderzijds enkele kunstminnaars zoo bijna uitsluitend in kunstzin opgaan, dat ze schier kleureblind zijn op elk ander terrein des levens, tot zelfs op zedelijk gebied. En hetzelfde kan gezegd van de theoretische en van de practische verstandelijkheid. Diep- en helderdenkende geesten, in wie de theoretische verstandelijkheid sterk ontwikkeld is, zullen vaak op religieus gebied blind, op zedelijk gebied laks, op kunst-terrein ongevoelig zijn. En zoo ook zal niet zelden een practisch-verstandelijk man dat is zulk een die handig en geslepen in zaken is, in dien eendren trek van zijn ontwikkeling schier alle andere hoogere ontwikkeling gesmoord hebben. Op zichzelf ligt er dus niets onbegrijpelijks in, dat de gemeene gratie in deze onderscheidene vertakkingen zeer onderscheidenlijk werken kan, mits men maar niet uit het oog verlieze, dat deze onderscheidene werkingen, noch in waardig noch in betekenis gelijk staan. Kunstontwikkeling, hoe hoog ook geschat, weegt voor den bloei van een volk van verre niet op tegen de gave der verstandelijke ontwikkeling; en zoo ook staat de verstandelijke ontwikkeling in betekenis weer verre achter bij de zedelijk-godsdienstige kracht, die zich in een volk openbaart. Vergelijkenderwijs zal de werking der ge-

De Martelaren.

CCXXXIII.

THOMAS CRAMNER.

Onder de mannen, die de Heere gebruikt heeft, om de kerk van Engeland te reformeeren, neemt Thomas Cramner een eerste plaats in. Van zijne jeugd is ons weinig bekend. Hij werd den 2en Juli 1480 te Arington, in het graafschap Nottingham, geboren. Na zijns vaders dood zond hem zijne moeder reeds in 1503 naar Cambridge, waar hij zich toelegde op de scholastieke wijsbegeerte naar de gewoonte dier tijden, en in 1510—1511 lid werd van het Iesus-college. In dien tijd las hij fierig de werken van Faber, Stapulman en Erasmus (voorloopers der Hervorming), totdat Luther's optreden zijne aandacht richtte op de Heilige Schrift, die hij vele jaren achtereen bestudeerde. In het jaar 1519 trad hij in het huwelijk. Hiervan was het gevolg, dat hij het bovengenoemde college moest verlaten. Hij werd aangesteld als leeraar aan het Buckingham-college, waarin hij arbeidde tot den dood van vrouw en kind, die spoedig volgde, toen hij weer geroupen werd aan het Iesus-college. In 1523 verwierf hij den graad van doctor in de godgeleerdheid. Zijn naam als godgeleerde was toen reeds zoo groot, dat de kanselier Wolsey hem wilde plaatsen aan het door hem te Oxford nieuw opgerichte college. Nadat Cramner deze eervolle roeping afgewezen had, werd hij te Cambridge professor in de godgeleerdheid en Universiteitsprediker. De Heilige Schrift was de grondslag van zijn onderwijs en zijne prediking. Omstreeds deelen zelfden tijd hield de theologische wereld van Engeland zich bezig met de vraag, die koning Hendrik VIII gesteld had, of zijn huwelijk met Catharina van Arragon, een zuster van keizer Karel V, niet onwettig moest

verklaard worden, omdat de echtgenooten elkaar te na in den bloede stonden. Eene commissie werd benoemd, die uitmaakte, dat het huwelijk wel wettig was. Toen kwamen Fox en Gardiner, mannen uit 's konings omgeving, op de gedachte, Cramner eens te raadplegen. Deze stelde een geschrift op, waarin hij de onwettigheid des huwelijks verdedigde.

Dit bracht hem in nadere betrekking tot den koning, die hem tot zijn kapelaan benoemde, Cramner was innig overtuigd van de waarheid zijns beweren en overtuigde veel. Doch toen hij naar Rome werd gezonden, om ook den paus te overtuigen, slaagde hij hierin niet. Desniettemin bleef hij de gunst van den Engelschen koning behouden, die hem op den aartsbisschoppelijken zetel van Canterbury verheef. Als zoodanig verklaarde hij het huwelijk des konings met Catharina voor ontbonden en bevestigde dat met Anna Bolein, de moeder der beroemde Elisabeth, onder wie de reformatie voor goed in Engeland triumpheerde. Zoolang Anna Bolein het oor des konings had, won de hervorming eenigzins bij Hendrik VIII. De opperheerschappij des pausen over de kerk van Engeland werd afgeworpen, en de koning haar hoofd genoemd. Het was toch Cramners ideaal, dat de vorst des lands ook hoofd der kerk zou zijn, evenals, zijns inziens, koning Josia van Juda geweest was. Toch was dit in de oogen des aartsbisschops niet genoot. Het gehele Engelsche volk moest in hoofd en leden gereformeerd worden. Het moest den bijbel in de volkstal hebben. Doch Cramner vond een machtige Romeinsche partij tegenover zich, die al hare krachten inspande, om de reformatie tegen te werken. Zij scheen te zullen zegevieren, toen de koning zijn tweede vrouw van zich stiet en op het schavot deed sterven, ondanks Cramners verzet. Doch de plaats der ter dood gebrachte werd ingenomen door een andere, Jane Seymour, die niet minder dan Anna Bolein de reformatie begunstigde. Gedurende 17 maanden deed de hervorming vensschreden. De bijbel werd zelfs toegelaten in den lande.

Doch de kans keerde. Jane Seymour stierf en de koning werd een vijand der hervorming. Cramner bleef haar trouw en verdedigde haar zelfs in het parlement, ofschoon te vergeefs.

Wel verloor hij hierdoor nog niet 's konings gunst, doch zijne vijanden lieten niet af, zijnen val te bewerken. Toch gelukte hun dit niet. En toen eindelijk Hendrik VIII in 1547 gestorven was, en zijn enige zoon Eduard VI zijn plaats ingenomen had, zegende Cramner geheel over zijne vijanden. De reformatie deed hare blijde inkomsten in Engeland. Het Avondmaal werd gehouden onder de twee gedaanten van brood en wijn, en een nieuwe liturgie ingevoerd. Aan de Universiteiten van Oxford en Cambridge traden als hoogleraren mannen op als Peter Martyr, Bucer, Trimellius en andere bekende voorstanders der Calvinistische hervorming in het buitenland. De Romeinsche partij was nog vrij machtig, en werd daarom de hervorming met krachtige hand ondergehouden. Zoo ging het tot den 6en Juli 1553, toen de jonge koning stierf en de troon beklimmen werd door Maria, de Bloedige, de voorstandster der Romeinsche kerk, onder wier bestuur de Romeinsche partij de overhand kreeg. Reeds in September werd Cramner op last der koningin in den Tower geworpen. Zeker had hij dit aan haar niet verdiend, want hem dankte Maria het leven, toen haar vader haar wilde doden en niemand buiten Cramner voor haar dorst te pleiten. Toen Hendrik VIII aan Cramner's bede gevolg gaf, voorspelde hij zijnen gunsteling, dat zij hem anders voor zijne edelmooheidheid loonen zou, dan hij verwachtte. Welnu, deze profetie ging in vervulling, nadat Cramner gevangen genomen was. Eerst werd hij van hoopverraad beschuldigd, maar van dezen blaam, die hem werkelijk schuldig zou gemaakt hebben, zuiverde hij zich, zoodat hij toen van keizerij aangeklaagd werd. Als hij hiervoor terecht stond, beriep hij zich op Gods Woord, maar zijne tegenstanders wezen op het sward als hun wapen.

Een grooten troost voor onzen martelaar was, dat hij met zijne vrienden Latimer en Redley in een kamer opgesloten was. Dat bleef nog zoo, toen hij in Mei 1554 met zijne tegenstanders in het lijden naar Oxford werd gebracht. Daar hij bleef weigeren eenige Romeinsche artikelen in onderteekenen, werd hij als ketter veroordeeld en in een zwaardere gevangenschap gebracht. Achtien maanden bleef hij in dezen staat, zich bezig houdende met de samenstelling van een tweede geschrift tegen Gardiner, die de Romeinsche mis verdedigd had. Intusschen had de koningin

zich tot den paus gewend met het verzoek verder tegen Cramner te mogen procederen. Deze werd daarop in verhoor genomen door een pausselijke commissie. Hij protesteerde hiertegen bij Maria. Niets baatte. De paus excommuniceerde hem en droeg aan de bisschoppen Bonner en Thirlbey op, hem te ontbinden. De eerste deed het met genoegen, maar de laatste, zijn oude vriend, niet tranten in de oogen.

Doch het was voor de vijanden van Cramner niet genoeg dezen ten val te hebben gebracht, zij wilden hem ook tot herroeping brengen. Zij behandelden hem na zijn excommunicatie zeer vriendelijk en hartelijk en beloofden hem het leven. Cramner wankelde; hij viel. Natuurlijk werd zijne herroeping overal verspreid; al zijne vijanden juichten. Dadelijk na deze zegeraal werd Cramner ter dood veroordeeld, doch dit werd nog voor hem geheim gehouden. Den 2ten Maart werd hij in de Mariakerk gebracht. Op een verheven plaats, voor allen zichtbaar, knielde de grijsaard, bitter weened. Na de preek, waarin bewezen werd, waarom een ketter als hij moest sterven, al had hij herroepen, moest Cramner zijn herroeping openlijk herhalen. „Dat wil ik gaarne“, antwoordde hij, maar met een andere bedoeling. Daarop sprak hij het volk aan, sprak een vurig gebed uit om vergeving der zonden, en toen herriep hij alles, wat hij, in de vreeze des doods, tegen Gode Woord en de ware leer had gezegd en gedaan. Zijn hand, waarmee hij zijn naam geschreven had onder het noodlottige schrift, zou het eerst branden, zelde hij. Den paus verklaarde hij toen voor den Antichrist en zijne leer voor leugen. Daarop werd hij naar het schavot gebracht. Twee monniken trachten hem te vergeefs over te halen zijn laatste woorden terug te nemen. Hij hield vol. Kalm liet hij zich aan den paal binden, en toen de vlammen opflikkerden, hield hij het eerst zijne hand in, zeggende: „Deze hand heeft kwaad gedaan“. Geen klagtoon werd vernomen. Hij stond onbewegelijk, de oogen ten hemel gericht „Heere Jesus, neem mijnen geest“, hoorde men uit de vlammen.

DE GAAY FÖRMAN.